

Erik Nordahl Svendsen
stud.scient.pol.

KARL MARX OG SYSTEMANALYSEN.

I.

Der består et uafklaret forhold mellem Karl Marx's samfundsvidenskab og de moderne samfundsvidenskaber. Formidlingsforsøgene kommer vistnok mest fra forskere med sympati for marxismen, mens der er en tendens til, at forskere med grundlag i den logiske empirisme og værdirelativismen har mindre interesse i og måske sværere ved at tackle de grundlæggende metodiske problemer hos Marx. Det er som om diskussionen fra dette hold har svært ved at komme længere end til problemet om den historiske materialisme er en værdi- eller/og en kausalteori. At både denne diskussions udgangssondring og hele videnskabelige (i vor forstand) kontekst formentlig havde fået Marx til at brumme i skægget - og hvilket skæg! - er en anden sag, som ikke har min interesse her.

Jeg tør ikke foregive noget overblik over udviklingen på feltet Marx-samfundsvidenskaben, men jeg er dog stødt på nogle bemærkninger om det i den sidste tid, som forhåbentlig retfærdiggør denne artikel. Ikke mindst det løbende seminar om kommunismen har ført mig til emnet.

Allerførst er der grund til at nævne franskmænden Louis Althusser¹⁾, hvis standpunkt er, at det uafklarede forhold simpelthen bør afklares ved, at de moderne samfundsvidenskabsmænd bare fortsætter, hvor Marx slap pennen (ved begyndelsen af Kapitalens tredje bind!), idet Marx' metode er den samfundsvidenskabelige metode. Dette når Althusser, som måske bekendt, til ud fra en strukturalistisk videnskabsforståelse, som han mener at finde hos Marx par excellence.

1) Af Althusser: For Marx, Kbh. 1969, Om det teoretiske arbejde, Häftet för Kritiska Studier 1968, nr.4. Lire le Capital er ved at udkomme på svensk.
Om Althusser (af Jørgen K. Bukdahl): Videnskab og ideologi, Kritik nr. 10 og Afregning med den unge Marx, Information 12/7-1969.

Erik Nordahl Svendsen
stud.scient.pol.

KARL MARX OG SYSTEMANALYSEN.

I.

Der består et uafklaret forhold mellem Karl Marx's samfundsvidenskab og de moderne samfundsvidenskaber. Formidlingsforsøgene kommer vistnok mest fra forskere med sympati for marxismen, mens der er en tendens til, at forskere med grundlag i den logiske empirisme og værdirelativismen har mindre interesse i og måske sværere ved at tackle de grundlæggende metodiske problemer hos Marx. Det er som om diskussionen fra dette hold har svært ved at komme længere end til problemet om den historiske materialisme er en værdi- eller/og en kausalteori. At både denne diskussions udgangssondring og hele videnskabelige (i vor forstand) kontekst formentlig havde fået Marx til at brumme i skægget - og hvilket skæg! - er en anden sag, som ikke har min interesse her.

Jeg tør ikke foregive noget overblik over udviklingen på feltet Marx-samfundsvidenskaben, men jeg er dog stødt på nogle bemærkninger om det i den sidste tid, som forhåbentlig retfærdiggør denne artikel. Ikke mindst det løbende seminar om kommunismen har ført mig til emnet.

Allerførst er der grund til at nævne franskmænden Louis Althusser¹⁾, hvis standpunkt er, at det uafklarede forhold simpelthen bør afklares ved, at de moderne samfundsvidenskabsmænd bare fortsætter, hvor Marx slap pennen (ved begyndelsen af Kapitalens tredje bind!), idet Marx' metode er den samfundsvidenskabelige metode. Dette når Althusser, som måske bekendt, til ud fra en strukturalistisk videnskabsforståelse, som han mener at finde hos Marx par excellence.

1) Af Althusser: For Marx, Kbh. 1969, Om det teoretiske arbejde, Häftet för Kritiska Studier 1968, nr.4. Lire le Capital er ved at udkomme på svensk.
Om Althusser (af Jørgen K. Bukdahl): Videnskab og ideologi, Kritik nr. 10 og Afregning med den unge Marx, Information 12/7-1969.

Med grundlag i nøglebegreber som "epistemologiske spring" (i videnskabens udvikling) og "overdeterminering" (i virkelighedens udvikling) beskriver han videnskaben på en ganske anden måde, end vi er vant til. Videnskab er på linje med anden produktion og praksis, og derved selv en del af samfundets udvikling.

Også fra funktionsanalytisk hold er der sket tolkninger af den marxistiske dialektik²⁾. Det er nok karakteristisk, at det er den mere konfliktorienterede funktionsanalyse (Merton), f.eks. til forskel fra Almonds, som har hentet paralleller og måske inspiration hos Marx. Imidlertid skal heller ikke dette omtales nærmere; Det er en systemanalytisk fortolkning, der er emnet.

II.

Svenskeren Bo Eneroth har skitseret en tolkning af den marxistiske dialektik i nær forbindelse med systemteori.³⁾ Eftersom hans meget koncentrerede fremstilling kun er på 10 sider, anbefales den til læsning. Her giver jeg kun et summarisk referat.

Et system betegner hos Eneroth "en mængde variable og en mængde kausalrelationer mellem disse variable. Videre gælder det, at hver variabel står i det mindste indirekte i forbindelse gennem disse relationer med enhver anden variabel." Systemets tilstand ("state") betegner følgelig "de til et vist tidspunkt rådende variabelværdier på systemets variable".

Med denne udrustning, og med den overbevisning at marxistisk dialektik lader sig indpasse i disse tankebaner, udvikles en fortolkning af de centrale begreber i den marxistiske dialektik.

En negation eller dialektisk proces betyder simpelthen forandring af værdien på en variabel over tiden, evt. således at forandringen fører til, at variabelen indtager en værdi udenfor den del af variabelen, der er med i systemet. - Normalt tænkes med udtrykket negation på noget mere dualistisk; noget

2) I Alfred G. Meyer: Marxism, The Unity of Theory and Practice, Ann Arbor 1966 (første udg. fra 1954), er funktionsanalysen hovedperspektivet på marxismen. Mere præcise fortolkninger i dette perspektiv findes hos Robert K. Merton: Social Theory and Social Structure, Glencoe, 1957, og navnlig i Arthur L. Stinchcombe: Constructing Social Theories, 1968, ss. 93-98.

3) En tolkning af den marxistiske dialektik, Häftet för Kritiska Studier 1969, nr. 5, ss. 37-46.

som slår over i sin modsætning. Eneroth synes ikke meget bundet af den traditionelle opfattelse, men nævner dog, at variabelen evt. kun kan indtage to forskellige værdier. Så vidt jeg kan se, betyder dette problem heller ikke stort for hans argumentation, der kan gennemføres såvel kontinuert som diskontinuert.

Når kontinuiteten ikke er afgørende skyldes det den måde, han fremstiller negationens negation på. Hermed menes nemlig, at forandringen på een variabel fører til forandring på en anden variabel, som igen ændrer den første variabels værdi. Negationens negation er så at sige et todimensionalt begreb, og det er i vekselvirkningen mellem de to dimensioner/variable, det væsentlige ligger. Afgørende er det derimod ikke, om forandringerne på de enkelte variable er kontinuerte eller sker i spring. Eneroth identificerer denne udlægning af "negationens negation" med begrebet om "feed-back",⁴⁾ der spiller en central rolle i systemanalyse.

Som nævnt kunne den dialektiske proces (= variabelforandring over tiden) føre til variabelværdier såvel indenfor som udenfor systemet (forudsat at kun en del af variabelen indgår i systemet). Dette muliggør en sondring mellem de hos Marx såre vigtige begreber kvantitativ og kvalitativ forandring. Med det første menes simpelthen en forandring til en variabelværdi indenfor systemet, med det andet en forandring til en variabelværdi udenfor systemet. Eneroth refererer ikke i teksten, men dog i litteraturlisten, til Ashby,⁵⁾ som er kendt for at operere med "kritiske variable", som kan antage værdier udenfor kritiske grænser, der medfører, at systemet ikke længere eksisterer. Problemet med de kritiske variable er altid, at de indenfor Ashbys felt, biologien, giver forholdsvis god mening, men indenfor samfundsvidenskaberne er betydeligt vanskeligere at præcisere. Vi skal vende tilbage til dette nedenfor i en diskussion af David Eastons persistens-teori. Eneroth mener

4) Hvis Eneroths udlægning accepteres, må dette århundrede finde på en anden opdagelse tilsvarende Newton! (cfr. David Easton: A Systems Analysis of Political Life, N.Y. 1965, s.367 - med fristelse citeret i Poul Meyer's forelæsningsnotat: Plan, Program og Budget, s.18).

5) W. Ross Ashby: An Introduction to Cybernetics, London 1964.

imidlertid, at selv om selve den kritiske grænseværdi kan være vanskelig, måske endog umulig at fastsætte, så er der altid systemtilstande på hver side af grænsen, som uden tvivl kan siges at høre til det definerede system eller ikke.

Spørger man så, hvad det er, som medfører disse forandringer på variablerne og i systemets tilstand - og det spørger man jo netop om i marxistisk dialektik - bliver svaret, at det gør den dialektiske modsætning. Hermed menes, at en variabels forandring kausalt medfører, at en anden variabel ikke kan forblive konstant. Vi må her minde om, at det indgår i Eneroths definition af systembegrebet, at der (indirekte) er kausal forbindelse mellem alle variable i systemet.⁶⁾ Med Eastons udtryk, kan man jo nok medgive, at de mest "interessante" systemer netop er de, der har flest mulige kausalrelationer mellem sine variable - og er interessante også ud fra kriteriet om relevans!

I tilknytning til sondringen, der ovenfor er foretaget mellem kvantitative og kvalitative forandringer i systemet, findes der primære og sekundære modsætninger. De primære er sådanne modsætninger, der er nødvendige eller tilstrækkelige for en kvalitativ forandring i systemets tilstand. De sekundære modsætninger er modsvarende hverken nødvendige eller tilstrækkeligt for en kvalitativ forandring i systemets tilstand. - Desværre er Eneroths artikel hele vejen holdt på samme abstrakte plan som dette resumé, om ikke et endnu højere, og heller ikke på det her omtalte punkt om modsætningerne dykker han ned i den historiske materialisme fra den dialektiske. Det interessante problem er jo nemlig, om klassemodsætningerne er de eneste primære modsætninger i historien, og om Marx's klassedefinition kan og bør anvendes strikte i analysen af moderne samfund?

6) Jfr. Erik Rasmussen: Komparativ Politik I: "Det er dog tydeligt, at han (Easton) ved et system forstår et samspil mellem indbyrdes afhængige komponenter, således at forandring i en komponent medfører forandringer i de øvrige hvis forandring igen influerer på den første, o.s.v. (s. 72), jfr. også ibid. s. 102.

Jeg vil gerne vente med Eneroths konkluderende bemærkninger til efter den parallellisering, jeg nu ønsker at foretage med David Eastons persistensteori.

III.

Teoretisk eksegese er ofte det samme som at plapre efter munden. En kritisk-eksegetisk præstation, som dette i hvert fald ikke gælder om, er Morten Kelstrups behandling af David Eastons persistensteori.⁷⁾ End ikke indenfor denne artikels område, for slet ikke at tale om Kelstrups mange andre facetter, må de følgende bemærkninger opfattes som udtømmende eller som et ordentligt referat. Der er bare visse punkter, jeg gerne vil sammenligne hos Easton og Eneroth-Marx.

Allerførst bør det nævnes, at denne sammenligning også har været Kelstrup bevidst (s. 126-27). Han gør opmærksom på, at såvel Marx som Easton er inspirerede af biologien, men dette til trods er Easton blevet ahistorisk i sin søgen efter de kritiske variable for det politiske system, hvor Marx så udpræget er historisk. Forklaringen herpå ud fra deres biologiske inspiration kunne måske være, at Marx' inspiration kom fra Darwins udviklingslære, mens Eastons kommer fra Ashby's m.fl.s ligevægtsteorier (uden at der med denne antydning er skudt Easton alle ligevægtskultens dårligdomme i skoene.).

Eneroth fandt sig som ovenfor omtalt i stand til at identificere tankegange i den marxistiske dialektik, som ganske lader sig sammenligne med Ashby's begreb "kritiske variable". Disse kvalitative forandringer af systemet finder deres parallel i Eastons persistensbegreb.⁸⁾ Begrebet udmøntes i to kritiske (eller essenti-

7) En drøftelse af David Eastons "systems persistence theory" som generel empirisk teori og dens værditeoretiske aspekter og implikationer. Specialeopgave i Statskund, Århus oktober 1969, duplikeret. De følgende henvisninger i teksten er til dette værk.

8) Se gennemgangen i Komparativ Pol. I, ss. 84-95.

elle) variable hos Easton: 1) at der træffes afgørelser angående værdiernes fordeling i det pågældende samfund, og 2) at disse afgørelser accepteres som bindende for samfundets medlemmer (d.v.s. at de er autoritative) (s. 68). Disse to variable må ikke falde under visse kritiske værdier, hvis der efter Eastons mening skal være tale om et politisk system overhovedet. Andre variable er ikke kritiske for systemet som sådant.

Det er som om dette smager lidt tamt! I andre vendinger er dette også Kelstrups reaktion. Derfor bygger han videre på Eastons apparatur for at kunne bestemme ikke bare systemet som sådant, men systemer af forskellige typer. Det sker ved at gøre flere variable kritiske i definitionen af de forskellige systemtyper.⁹⁾

Hos Easton, i det politiske system, kan der godt være forskel på autoritetsstrukturer og magtstrukturer (s.169). Måske kunne man sige, at typebestemmelsen af et politisk system angriber denne forskel. Et demokratisk eller totalitært system udmærker sig vel netop ved, at der er ganske særlige forhold mellem, hvem der bestemmer og hvilke beslutninger, der adlydes. Eller at der i hvert fald ideologisk er forskellige krav i denne henseende, der må opfyldes af systemerne, hvis de ønsker at få en bestemt betegnelse fæstet på sig.

At denne typebestemmelse er særdeles vanskelig gennemførlig fremgår også af to forhold hos Easton, som Kelstrup trækker frem til kritisk beskuelse (s. 95-97). Det ene grunder sig i muligheden af, hvad Kelstrup kalder "det fuldstændigt kontrollerede politiske system". Autoriteterne kan gennem indflydelsen fra feed-back på input, gennem withinputs og ved kontrol over gatekeeperfunktionerne måske kontrollere systemet i en sådan grad, at tilslutningen

9) Kelstrup, s. 112-114. Nogle af variablerne er: spredningen i artikulationsstrukturerne; spredning i kontrollen af gatekeeperfunktionerne; forskelle i tilslutningen i differentieret efter fællesskabet, værdierne og styret som objekter; stillingtagen til voldsanvendelse for at opnå specifik tilslutning. Dette er kun "antydning af en tankegang".

kun formelt bliver en kritisk variabel. Autoriteterne indoktrinerer sig - for nu at forsimple en smule - simpelthen til så meget tilslutning de ønsker, og smider de krav ud, som de ikke ønsker fremsat. Skulle det endelig knibe med tilslutningen, gør det ikke så meget, for - det er det andet kritiske forhold - det er kun de "politisk relevante medlemmer af systemet", som autoriteterne nødvendigvis må have tilslutning fra. Hvem er de? Hvorpå beror deres relevans? Er relevans lig med magt? Er magt lig med ejendomsret til produktionsmidlerne????

Der er i denne forbindelse flere uafklarede problemer!

IV.

Referatet af Easton-Kelstrup er nu ført igennem, d.v.s. jeg har efter mit sigte foretaget en grov perspektivforvridning og ikke ydet retfærdighed ud fra Kelstrups sigte.

Indtil nu er der påpeget mange paralleller mellem dialektikken hos Marx og Eastons systemteori. Navnlig er feed-back begrebet identificeret hos Marx under dæksnavnet "negationens negation", og systemtyperne kendes i mytologien under navnet "kvalitativ forandring". Så langt så godt, eller i hvert fald måske ens. Her kunne Eneroth gå videre i sin fortolkning af Marx til modsætningerne, de primære og de sekundære, altså begreber som produktivkræfter, produktionsforhold, klasse modsætning etc. Disse modsætninger kan forklare forandringernes eller altså systemtypernes karakteristika. Men hvad findes parallelt hertil hos Easton?

Det politiske system, også bestemte typer heraf, placeres som bekendt i overbygningen hos Marx, mens basis bestemmer de generelle forhold i overbygningen. Den nøjere bestemmelse af basis og overbygning er for mig at se uvæsentlig i denne sammenhæng. Hos Easton er det politiske system et åbent system, d.v.s. at det påvirker det samfund og påvirkes af det samfund, det er et aspekt af. Jeg tillader mig altså at se en analogi mellem over-

bygning-basis i den marxistiske dialektik og mellem politisk system-omgivelserne i den eastonske. Igen er en detaljeret, positiv bestemmelse af denne analogis rækkevidde vistnok unødvendig, eftersom det er en negativ ring, jeg ønsker at trække frem, et punkt hvor analogien netop mangler.

Kelstrup anvender meget energi på den indvending, jeg nu skal omtale (s. 121-125). - Den går ud på, at Easton i alt for høj grad abstraherer det politiske system fra samfundet, fra dets omgivelser. Kun i stress-analysen, d.v.s. med henblik på persistensbetragtningen, inddrages samfundets forhold til det politiske system.

Måske er Eastons standpunkter netop rimeligt, fordi han nøjes med at interessere sig for det højest abstrakte begreb, der hedder det politiske system. Under typebestemmelserne, og det synes jeg er noget af det bedste hos Kelstrup, kommer problemerne frem: hvad betyder forholdet mellem autoritetsstruktur og magt-strukturer, hvordan skal man nærmere beskrive de politisk relevante medlemmer i et givet samfund? Kære, eller dog svære problemer har mange navne: Er det politiske systems målstyring aktiv eller passiv?¹⁰⁾ Kan det "saglige" indhold og en politiks konsekvenser i samfundet holdes udenfor analysen af det politiske system?¹¹⁾ og flere andre endnu.¹²⁾

Det er den slags problemer, den politiske videnskab nu giver sig i kast med - forhåbentlig også i Århus. Til afslutning vil jeg referere de konkluderende bemærkninger, som jeg udsatte i omtalen af Eneroths fortolkning. Han mener, at der ikke er grund til at fastholde Marx' kokettering med Hegelske udtryk; negationen og ne-

10) Smgl. Jannik Boesen: Tanzanias udviklingspolitik, sept. 1969, duplikeret, særligt s. 2.

11) Smgl. diskussionen omkring Austin Ranney's oplæg på IPSA-konferencen, Torino 1969, særligt ført hos H.P. Clausen.

12) F.eks. det usikre i "autoritetsbegrebet" hos Easton. Se f.eks. min: Hvor stort er det politiske system? (Politica, 1968 nr. 3) og Kelstrups "værdier", videnskab, politik og etik (Politica, 1969 nr. 3) spec. s. 20.

gationens negation kan således udmærket erstattes af ændring på en variabel og af feed-back begrebet, men derimod tror han modsætningsbegrebet kan være frugtbart. "Det system, som er udgangspunkt for enhver marxistisk systemanalyse, er samfundet. Dette går, at de primære modsætninger i systemet "samfundet" spiller en stor rolle ved enhver marxistisk systemanalyse, selv om analysens virkelige objekt kun er visse delsystemer eller variable i dette "oversystem". Man kan sige, at det, som er typisk for den marxistiske videnskab, er, at den forsøger at kortlægge relationerne mellem systemets (samfundets) primære modsætninger og visse variable i eller delsystemer af systemet. Den kortlægning bør ske med begreberne (ikke nødvendigvis termerne) i ovenstående diskussion." Denne konklusion hos Eneroth understreger hovedindvendingen mod David Easton: at det politiske system ikke kan - eller bør - anskues uden forbindelse til det samfund, der er tale om. Ellers er kriteriet om relevans ikke opfyldt; ellerser systemet slet ikke "interessant".

P.S. Det er at beklage, at Kelstrup ikke selv havde tid til at skrive denne artikel. Måske får han engang tid til at kritisere den!